

SLOVENCİ V SRBIJI IN DR. FRANC PERKO, NADŠKOF IN METROPOLIT BEOGRAJSKI

Vera Kržišnik-Bukić

Uvod.

Pričujoči prispevek o Slovencih v Srbiji ni naravnani v iskanje odgovorov, ki bi omogočili celovitejšo podobo o teh Slovencih v preteklosti in sedanosti. Gre bolj za odpiranje vprašanj ter začetnih raziskovalnih naporov usmerjenih najprej k bolj površni, tj. zunanji pojavnosti tematike, ki naj bi ji bila sicer namenjena enakopravna in enakovredna obravnava znotraj dolgoročno zastavljenega kompleksnega multidisciplinarnega projekta "Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije". Vsestranske in poglobljene obdelave bodo Slovenci v Srbiji deležni v načrtovani tretji knjigi znanstveno-raziskovalnega dela na omenjenem projektu, ki naj bi se pojavila, predvidoma, na samem začetku novega tisočletja. Bo pojav te knjige nekako sovpadal z izginjanjem predmeta raziskovanja, ki mu bo posvečena? Vprašanje je tukaj namenjeno samo sebi. Kakorkoli, tematika Slovenci v Srbiji izziva, da se niti najmanj ne odlašaja vsaj s kakšno njeno predstavitvijo.

Spremljanje števila Slovencev v Srbiji skozi čas (1) in spremljanje njihove takšne in drugačne prisotnosti v tej deželi (2) sta gotovo središčni raziskovalni vprašanja. Pri iskanju odgovora na prvo pomagajo popisi prebivalstva, odgovor na drugo vprašanje je mnogo kompleksnejši in odvisen zlasti od metodoloških ravni, ki jih uvajamo v raziskavo.

1. Seveda tudi popisi prebivalstva niso ne zanesljiv, ne zadosten kazalec resničnega stanja števila Slovencev (v Srbiji) v danem zgodovinskem trenutku, pa vendar mogoče ter neizogiben vir. Statistika ima svoj pomen zlasti v 20. stoletju, ko Slovenci v Srbiji sploh šele postanejo za družboslovno opazovanje in obdelavo pomemben družbeni pojav. Pravzaprav je mogoče o številu Slovencev v Srbiji govoriti šele po drugi svetovni vojni, ker slovenska narodnost do 1. 1948 pač ni bila eksplicitno statistično ugotovljena.

Od obeh popisov med svetovnjima vojnama je verodostnejši popis iz 1. 1921, ko je bilo po slovenskem maternem jeziku v Srbiji (ožji) naštetih 3.625 prebivalcev, v Vojvodini (Bačka, Baranja, Banat) pa 7.105, oziroma skupaj 10.730 Slovencev (po kriteriju maternega jezika).¹

¹ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. god., Opšta državna statistika, Sarajevo, 1932, str. 2-3.

Ob drugem, leta 1931, ko se je povpraševalo po rojenih v Dravski banovini, pa je teže ugotoviti približno resnično število tudi zato, ker je bila dotedanja zgodovinska in kasnejša Srbija razdeljena kar med pet banovin ter bi bilo potrebno zbrati podatke po ožjih administrativno-teritorialnih enotah, katerih meje pa so se med tem tudi spreminjale. A če poskušamo približno in posredno meriti število Slovencev v Srbiji v začetku 30-tih let, lahko z gotovostjo sklepamo vsaj, da se je povečalo. Ne le iz statističnih podatkov, temveč tudi iz drugih virov je znana prisotnost Slovencev v Srbiji, ki so bili tedaj tam razmeroma tudi najbolje samoorganizirani.²

V drugi polovici 20. stoletja, računajoč od 1948. leta dalje, so Slovence v Srbiji popisovali po kriteriju narodnostnega samoopredeljevanja. Zvrstilo se je kar šest popisov, ob katerih se je prikazovala naslednja podoba slovenstva v Srbiji (ožja Srbija, Vojvodina in Kosovo), 1948: 20.998 Slovencev (0,3 % vsega prebivalstva), 1953: 20.717 (0,3 %), 1961: 19.957 (0,3 %), 1971: 15.957 (0,2 %), 1981: 12.006 (0,1%), 1991: 8.340 (0,1 %).³ Po prvih treh, ko je šlo torej za vzdrževanje približnega stalnega števila okrog 20.000, pa v zadnjih dveh-treh desetletjih lahko opazujemo stalni strmi padec, ki se ustavi celo krepko pod 10.000, oziroma pri številu, ki je bilo gotovo doseženo že v 20 - ih letih, kaj kmalu po nastanku skupne države. Seveda je indikativen tudi podatek, da Slovenci v Srbiji niso nikoli predstavljali niti polovice enega odstotka celotnega prebivalstva.

2. Kljub sorazmerni maloštevilnosti pa so Slovenci v Srbiji skozi celo 20. stoletje o sebi in svojem delu zapuščali vidne, ustvarjalne sledi, pomembnejše od morebitnega pričakovanega deleža.⁴ Seveda gre pri tem za tiste Slovence, ki so se v Srbiji naselili in živeli, ne upoštevajoč one nemaloštevilne, ki so, zlasti npr. kot politiki (Korošec, Kidrič, Kardelj itd.) preživeli tam, še posebej v Beogradu, kar precej svojega življenja ter sta bila njihova vloga in pomen kajpak ogromna tudi za Srbijo. Slednje bo raziskovalno delo na projektu kontekstualiziralo posebej. To vsekakor niso tisti Slovenci v Srbiji, ki bi lahko predstavljali središčni interes našega raziskovanja. Tudi tukaj, v tem prispevku, nas zanimajo le Slovenci, živeči v Srbiji, tisti, ki jim je Srbija postala druga domovina, ali pa sploh prva, če so se tam rodili, a hkrati svoje etnično slovenstvo obdržali kot prednostno narodnostno občutje oziroma zavest. Bodo pa posebne raziskovalne pozornosti deležni slovenski izgnanci v Srbiji v času druge svetovne vojne, ki so se po letu 1945 večinoma vrnili na stare domove, kar vse je sicer že precej raziskano, a novejša, zlasti memoarska literatura kliče po novem prikazu in sintezi.⁵

² Prim. publikacijo B. Žvan: Slovenci v Beogradu, samozaložba, Beograd, 1932.

³ Več o tem v Vera Kržišnik Bukič, O Slovencih na območju Jugoslavije izven Slovenije po popisih prebivalstva 1921-1991, RIG, 26-27, Ljubljana, 1992, str. 172-199.

⁴ O Slovencih v Beogradu in Srbiji primerjati nekaj podatkov tudi v Stane Stanič, Enciklopedija Slovenije, št. 1, Ljubljana, 1987, str. 243.

⁵ Prim.: Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945, Obzorja, Maribor, 1966; Fran Roč, Slovenski izgnanci v Srbiji, Obzorja, Maribor, 1967; Milan Peroci, Slovenski izgnanci v Srbiji v narodnoosvobodilnem boju, v: Izgnanci, Društvo izgnancev Slovenije, Ljubljana, 1993.

Zbiranje gradiva o Slovencih v Srbiji je raziskovalni proces, ki, ko govorim o projektu, še ni dosegel tiste točke, ki bi omogočala zadovoljivo predstavitev kake posamezne zaokrožene celote. Med glavne razloge za to vsekakor sodijo tudi različne težave, ki raziskovalno delo močno zavirajo, prisotne pa so posebej po razpadu nekdanje Jugoslavije. V dani situaciji sem se zato odločila, da poskušam temo predočiti na dosegljiv način, ki je sam po sebi seveda vnaprej obsojen na strokovno omejene domete, a vendarle omogoča neko osnovno splošno sliko o Slovencih v Srbiji. Gre za pričevanje kot vir spoznavanja, ki je kot metoda nujno prisotna v sodobnem zgodovinsko-etnologiji, sociologiji..., pač v vedah, ki se zlasti ukvarjajo s področjem narodnega vprašanja. Moja odločitev je bila v neposredni zvezi z razvojem določenih dogodkov v letu 1996.

Leto 1996 bo ostalo v zgodovini slovenskega naroda zapisano v prvi vrsti kot leto, ko je Slovenijo obiskal papež Janez Pavel II. To je pomenilo, med drugim, da bo v vse te priprave in dogajanja v zvezi s papeževim obiskom vključena vsa bližnja in daljnja slovenska duhovščina.

V sklopu raziskovalnega dela na projektu se je moje zanimanje tako nanašalo predvsem na enega človeka, dr. Franca Perka, beograjskega nadškofa in metropolita.⁶

Z njim sem že prejšnja leta poskušala vzpostaviti ustrezen stik. Tokrat mi je uspelo nekoliko lažje in hitreje od lastnega pričakovanja, in kar je še pomembneje, dr. Perko ni le pristal na samo en tematski pogovor o Slovencih v Srbiji, temveč je ljubeznivo sprejel tudi moj predlog za svoje nadaljnje sodelovanje pri tem raziskovanju.

Pričevanje dr. Perka, ki sledi, je v največji meri plod naknadno le nekoliko oblikovanega magnetofonsko posnetega pogovora, ki sva ga imela na INV, 13. 9. 1996.⁷

⁶ France Perko je rojen na Krki na Dolenjskem. V duhovnika je bil posvečen l. 1953, diplomiral l. 1961 na Teološki fakulteti v Ljubljani, doktoriral oktobra l. 1963 z disertacijo *Filozofija in teologija sv. Cirila in Metoda*; l. 1968 opravil magisterij vzhodnega bogoslovja na Vzhodnem inštitutu v Rimu. Od l. 1971 je predaval na Teološki fakulteti v Ljubljani nauk o Cerkvi, teologijo nekatoliških cerkev in teologijo dialoga, od 1976 kot izredni profesor, dekan 1976-1978, 1981-1984; leta 1986 imenovan za beograjskega nadškofa in metropolita. Poleg različnih funkcij v Cerkvi, tudi v mednarodnih komisijah, se je vsebinsko-delovno zlasti posvečal ekumenskemu zблиževanju med cerkvami v SFRJ in mnogo objavljaval v ustreznih cerkvenih glasilih.

Prim. Enciklopedija Slovenije, št. 8, Ljubljana, 1994, str. 303-304.

⁷ Kaseta s pogovorom dr. Vere Kržišnik Bukič z dr. Francem Perkom v arhivskem gradivu projekta "Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije"; s kasete v pisno obliko pretočila Karmen Medica, raziskovalna asistentka na INV, ki je pogovor tudi posnela.

V.K.B.

Dovolite, da začneva z današnjim in torej najbolj aktualnim zgodovinskim trenutkom v odnosih med Srbi in Slovenci, natančneje, kako Vi vidite, Vi, ki živite zdaj že točno deset let v Beogradu, odnos Srbov do Slovencev, do slovenskega naroda?

F.P.

Osamosvojitve Slovenije je močno spremenila odnose med Slovenci in Srbi na političnem, gospodarskem, kulturnem področju, predvsem pa v čustvovanju. Prej je veljalo, da so Slovenci prijatelji Srbov in to veliko bolj kot Hrvati. A za mnoge Srbe je bila Jugoslavija uresničenje Velike Srbije. Zato je razpad Jugoslavije čustveno globoko prizadel srbsko stran. Slovence obtožujejo kot začetnike tega razpada in zato kot glavne krivce. Tako Slovenci niso več dobrodošli Srbom, niso prijateljski narod.

V.K.B.

Opisano situacijo, kajpak, najbolje občutijo Slovenci v Srbiji, tisto razmeroma majhno število, ki jih je danes še tam ostalo.

F.P.

Da, to vpliva tudi na položaj Slovencev v Srbiji. Koliko je danes ostalo Slovencev v Srbiji je, zelo težko oceniti. Po popisu prebivalstva v aprilu leta 1991 jih je bilo nekaj nad 17.000. Veliko jih je pomrlo, nekaj se jih je odselilo, še več pa razgubilo zlasti v mešanih zakonih. Največ Slovencev je v Beogradu, raztreseni so pa po vsej Srbiji: v Nišu, v Boru, v Aleksincu, v Kragujevcu in Kraljevu, nekaj slovenskih upokojencev pa se je stalno naselilo na Zlatiboru. Tako Slovenci v Srbiji počasi izginevajo. Morda bi normalizacija odnosov med Slovenijo in Zvezno republiko Jugoslavijo prinesla neko izboljšanje, vendar izginevanja Slovencev ne bo mogla preprečiti.

V.K.B.

Pa vendar zapustiva za trenutek sedanost, ozriva se nekoliko v preteklost. Čeprav maloštevilni, so začeli Slovenci prihajati in se naseljevati v Srbiji že v 19. stoletju, kar precej intenzivno pa po ustanovitvi jugoslovanske države leta 1918. Od tedaj naprej jih srečujemo v že zelo različnih družbenih vlogah.

F.P.

Da, doseljivanje Slovencev v Srbijo se je začelo dokaj intenzivno po prvi svetovni vojni. Srbija je bila zmagovita in bogata dežela, ki je potrebovala vse vrste delavcev.

Prihajali so izobraženci, delavci, zlasti rudarji in služkinje. V Ravno Reko nad Čuprijo in v okolico Senjskih rudnikov premoga se je doselilo okoli 600 slovenskih rudarjev. Zgradili so cerkvico sv. Barbare in ustanovljena je bila župnija. Rudniki so bili opuščeni, rudarji so se razšli na razne strani in danes imamo v tej župniji še dva katoliška vernika. V Beogradu je bilo veliko slovenskih deklet služkinj.

V.K.B.

Posebno zgodovinsko poglavje pripada v času druge svetovne vojne v Srbijo tistim Slovincem.

F.P.

Med drugo svetovno vojno so iz Štajerske tistim Slovincem dobili zatočišče v Srbiji. Gostoljubni Šumadinci so jih večinoma prijazno sprejeli. Po vojni so se ti Slovinci vrnili domov, le redko kdo je našel stalni dom v Srbiji.

V.K.B.

Da, to so zelo znane stvari. Tega srbskega gostoljublja niso slovenski tistim Slovincem nikoli pozabili, dolga leta so vozili posebni vlaki prijateljstva med Srbijo in Slovenijo. Po drugi svetovni vojni pa so Slovinci v Srbijo začeli prihajati oziroma se priseljevati spet v glavnem iz poklicnih razlogov.

F.P.

Po drugi svetovni vojni je bilo nekaj naseljevanja Slovincem v Vojvodini na domovih tistim Slovincem, sicer pa ni bilo večjega doseljevanja Slovincem v Srbijo, migracijski tok je šel bolj v nasprotno smer. Prihajali so sicer politiki in gospodarski strokovnjaki, ki pa se večinoma niso stalno naseljevali v Srbiji. Pač pa so mnoga slovenska podjetja vlagala v razne razvojne projekte in odpirala trgovske poslovalnice. Vse to je bilo že pred razpadom Jugoslavije ob bojkotu slovenskega blaga leta 1990 s strani Srbije nacionalizirano.

V.K.B.

Kaj pa duhovniki in častne sestre, saj jih je bilo kar precej?

F.P.

Točno. V Srbijo so prihajali tudi slovenski duhovniki, nekateri že pred drugo svetovno vojno kot npr. Janez Jenko, poznejši koprski škof, prof. Ivan Bombek. Nekaj jih je privabil prizrensko-skopski škof Janez Gnidovec. Ti so delovali tudi na Kosovem, ki spada v skopsko škofijo, nekateri pozneje tudi v Srbiji kot msgr. Alojzij Turk, ki je bil

leta 1980 imenovan za beograjskega nadškofa. Še danes je v Srbiji nekaj slovenskih duhovnikov. Od leta 1945 deluje v beograjski škofiji dr. Anton Hočevar, zadnjih 9 let g. Jože Hauptman. Prisotni so salezijanci, ki so delovali v več župnijah, danes so v Prištini, v Beogradu, kjer je g. Ciril Zajec, ki že dolga leta deluje v Srbiji, posebno pa je plodno delo salezijancev v Mužlji, predmestju Zrenjanina, kjer imajo mali konvikt za madžarske srednješolce. V Beogradu delujejo tudi lazaristi, ki duhovno oskrbujejo tudi ostanek slovenskih usmiljenk. Sicer so tudi redovnice, katerih delo po bolnicah ni bilo zaželeno v domovini, prišle v Srbijo po vojni. To so bile zlasti usmiljenke, šolske sestre in sestre sv. Križa. Njihovo požrtvovalno delovanje je med Srbi močno priljubilo Slovence in katoliške redovnice.

V.K.B.

Kaj menite, kaj vse je vplivalo, ne računajoč seveda tistih, ki so se vrnili v Slovenijo, na tako naglo zmanjševanje števila Slovencev v Srbiji, zlasti v zadnjih desetletjih?

F.P.

Rekel bi, da predvsem razmeroma hitra asimilacija v srbskem okolju. Že drugi rod ne zna slovensko. No, so nekateri, recimo, če so imeli sorodnike v Sloveniji, so jih obiskovali, hodili na počitnice v Slovenijo. Tisti so se naučili slovenščine, drugače, če so bili samo v Srbiji, pa sploh ne. Tudi niso čutili potrebe po ustanavljanju slovenskih društev, ki bi narodnostno in kulturno povezovala Slovence. Le v Beogradu deluje dobrih 20 let moški ekumenski zbor, ki goji cerkveno in narodno pesem, a je danes narodnostno mešan, ker ni dovolj Slovencev. Tudi slovenski tisk je bil med Slovenci v Srbiji malo razširjen. V cekvah je bilo na razpolago nekaj izvodov "Družin" in "Ognjišča", pred leti je prihajalo tudi nekaj Mohorjevih knjig. Po razpadu Jugoslavije slovenskega tiska ni bilo več mogoče redno dobivati, razen "Ognjišča". Vse drugo je bilo na "indeksu". Sedaj verski tisk zopet prihaja, vendar je interesentov zelo malo. Slovenskih dnevnikov na kioskih v Beogradu še danes ni.

V.K.B.

Skratka, slovenstvo se glede jezika, glede identitete, v vsakem pogledu zelo naglo izgublja.

F.P.

Izgublja, v sedanjih razmerah nima neke perspektive. Edino, kar bi moglo malo stvar še rešiti, je, če bi se vzpostavili tudi ekonomski odnosi. Takrat bi mogoče bili ti Slovenci v Srbiji še nekako zainteresirani, če bi torej lahko dobili službe pri slovenskih podjetjih.

V.K.B.

Iz tistih v glavnem materialnih, interesnih pobud, eksistencialnih potreb?

F.P.

Edino tako bi se lahko ohranili, drugače pa ne.

V.K.B.

Glede slovenskih društev seveda ni bilo vedno tako. V času med obema vojnama so bili Slovenci v Srbiji, zlasti v Beogradu, kar dobro samoorganizirani, tudi neposredno po koncu druge svetovne vojne. Stvari so se bistveno spremenile kasneje. A imamo l. 1988 v Beogradu spet eno slovensko društvo, čeprav nekaj čisto drugačnega, kajne?

F.P.

Da, takrat je bilo ustanovljeno Društvo srbsko-slovenskega prijateljstva (l. 1988). So prišli k meni, če se včlanim, no, so rekli, da je to nepolitično društvo. Jaz sem zmeraj za prijateljstvo, ampak potem je prišla tista akcija za miting v Ljubljani in to društvo naj bi bilo vodja tega mitinga v Ljubljani. So prišli tudi k meni, jaz sem rekel, če je to nepolitično društvo, to je pa izrazito politično dejanje, če je pa tako, potem jaz takoj iztopim iz tega društva in sem iztopil iz tega društva. Potem je to društvo prenehalo, takorekoč je zamrlo.

V.K.B.

To je bila ena prvih Vaših neugodnih izkušenj kot Slovenca v Beogradu. Toda dve leti pred tem pa ste bili kot Slovenec po prihodu v Beograd še lepo sprejeti?

F.P.

Da, ko sem prišel v Beograd, so bili Slovenci še zelo dobrodošli v Srbiji, splošno so nas imeli za prijatelje srbskega naroda. Tako da so bili zadovoljni, da je imenovan za beograjskega nadškofa Slovenec in ne morda Hrvat, čeprav je večina vernikov Hrvatov. Ali, spominjam se tudi enega intervjuja s študenti iz Novega Sada, ko mi je študent, ki je vodil ta pogovor, rekel: "Pa mi Srbi i vi Slovenci uvek smo bili prijatelji. Pa ako smo prijatelji zašto ne bi govorili jedan jezik". Jaz: "Pa koji jezik?", on: "Pa, prirodno srpski". To pa ne gre kar tako, potem sem mu skušal razložiti kaj za nas pomeni jezik, slovenska kultura, to je pravzaprav konstitutivni del slovenskega naroda in da opustiti jezik je nemogoče, ravno tako je nemogoče, da bi mi vse Srbe naučili slovensko govoriti. Ampak iz tega vprašanja sem videl, ne samo da mislijo o sorodnosti med Slovenci in Srbi, ampak tudi to, da je praktično v ozadju neka želja srbizacije celotnega

jugoslovanskega prostora. Ker, če bi Slovenci sprejeli srbski jezik, potem pa stisnemo tudi Hrvate. Drugače so Slovenci bili vedno upoštevanji kot pridni, delovni ljudje, spoštovani.

V.K.B.

A se je to dobro mnenje o Slovencih začelo zelo hitro spreminjati. Nezadržno so stopili vmes politični interesi, odnosi so se naglo slabšali.

F.P.

Pojavljali so se vse večji problemi. Najprej je bilo vprašanje odnosa Slovencev do Albancev in so stalno govorili o tem Cankarjevem domu, ko je bila tam dana podpora Albancem (v Cankarjevem domu), to nezaupanje, potem, jasno, ko je Slovenija prenehala dajati svoj delež v sklad za nerazvite. O tem pa so razpolagali v Beogradu po svoji volji. Odgovor na to je bila konfiskacija vseh slovenskih podjetij, trgovin, bank in tako se je to ozračje, odnos do Slovencev polagoma spreminjal, postal kar naravnost lahko rečemo sovražen, zlasti po razglasitvi samostojnosti Slovenije, ki jo prikazujejo še danes kot odcepitev od skupne države, nezakonito odcepitev. Pri njih je bilo vedno to mišljenje, da so oni Slovencem dali narodnost po prvi svetovni vojni, da se ima Slovenija Srbom zahvaliti za to, da so Slovenci sploh obstali. Srbom se morajo zares zahvaliti, da so sprejeli slovenske begunce v času druge svetovne vojne, srbski Šumadinci so zares zelo prijazen narod. A niso mogli tega razumeti, zakaj Slovenija želi samostojnost, če so imeli Slovenci vse pravice v Jugoslaviji. Celó po srbskem mišljenju je Slovenija vedno izkoriščala Srbijo kot svojo kolonijo. To pa je zelo razširjeno mišljenje.

V.K.B.

Kako pa so se sami Slovenci v Srbiji, posebej v Beogradu, odzivali na tak razvoj dogodkov, zlasti tistih najbolj odločilnih, junija in julija 1991?

F.P.

Če so prej naši ljudje lahko nastopali kot Slovenci, so se od takrat naprej umikali in so se Slovenci precej srbizirali. V teh nasprotjih so večinoma Slovenci bili za srbsko gledanje, za Miloševića. Primer samo, ko je bila razglasitev Slovenije, potem ta vojaška akcija jugoslovanske armade v Sloveniji. Jaz sem bil tukaj na razglasitvi Slovenije 25. junija, potem sem se s težavo prebijal nazaj v Beograd in 7. julija sem imel slovesno mašo v cerkvi svetega Cirila in Metoda na Škarici in sem mimogrede v pridigi omenil ta napad jugoslovanske armade na Slovenijo in potem so po maši prišli Slovenci in rekli: "Kako morete vi govoriti, da je jugoslovanska armada napadla Slovenijo, če je

povsem jasno, da so Slovenci napadli jugoslovansko armado". To je bil njihov način razmišljanja, večine Slovencev.

V.K.B.

Res težko je ločiti v domeni problematike odnosov med narodi politično, javno od osebne, privatne sfere. Usodno se prepletata, in to vedno na škodo človeka. Odnosi med novima državama, Slovenijo in ZRJ, so še naprej zelo slabi. Ali se je vsaj na ravni odnosov Srbije do ljudi v Srbiji, ki niso Srbi, zdaj kaj izboljšalo?

F.P.

V zadnjem času se je situacija malo izboljšala, kar se tiče teh čisto osebnih odnosov. Srbski ljudje, narod, nikdar niso bili sovražno razpoloženi, to proti Sloveniji je bilo bolj politično, politična akcija in politična propaganda proti Sloveniji. No, zdaj je tudi te politične propagande proti Sloveniji manj, to, kar se pa še vedno občuti je, da so do vseh slovenskih pobud nezaupljivi, za normalizacijo diplomatskih odnosov so v Beogradu še vedno gluhi, ne dajo nobenega odgovora. Sloveniji še vedno zamerijo, da je začela razbijati njihove ideje o uresničevanju velike Srbije, drugo, zamerijo tisto nediplomatsko izjavo slovenskega ministra za zunanje zadeve Dimitrija Rupla, ko je Panič izjavil, da priznava Slovenijo, Rupel pa je odgovoril da mu je malo mar za priznanje nepriznane države. To kar naprej mečejo, to je pa res bila nediplomatska izjava.

Ena konstanta v tej srbski politiki je doseči priznanje kontinuitete samo za sedanjo Zvezno Republiko Jugoslavijo. Slovenija se temu dokaj uspešno upira, temu srbskemu hotenju in to zamerijo ti politični krogi. Tako da se to odraža konkretno v tem, da so nezainteresirani za vzpostavitev teh diplomatskih odnosov. Toda treba je ločiti politične pozicije do Slovenije in te odnose, ki so med narodom in med ljudmi. Če so politični odnosi bili zaostreni in sovražni, med ljudmi te zaostrenosti ni bilo tako čutiti, čeprav so se Sovenci morali zaradi tega političnega vpliva takrat nekako potuhniti, kakor da niso, kaj šele, da bi svoje slovenstvo pokazali, bili so tudi primeri takrat, da so Slovenci izgubili službo, brezposlenost je velika in jasno prvi so bili odpisani tisti, ki niso bili Srbi. V zadnjem času se stvari izboljšujejo, zato ker je ta politika srbskega političnega vodstva deležna vedno večje kritike srbskega naroda. Za razliko od tistih prvih let, ko so nosili Miloševićeve slike povsod, zdaj ne več. Tega ekstremnega nacionalizma ni več. To pa omogoča potem tudi drugim manjšinam, tako tudi Slovincem, da dihajo malo bolj sproščeno. Pred leti so bili Slovenci cenjeni kot pošteni, delovni ljudje, spoštovani. Na primer, naša hiša škofijska je bila med in pred prvo svetovno vojno avstro-ogrška ambasada, v naši hiši se je formalno začela prva svetovna vojna, imamo vrt, ki ga obdelujemo, jaz delam na vrtu, za predah, za zdravje, rekreacijo, pa mi mnogokrat rečejo: "Vidi se na vas, da ste Slovenec".

V.K.B.

Ker so v središču našega zanimanja Slovenci v Srbiji, se pomakniva zdaj še k enemu važnemu vprašanju, namreč, kako pa vidite odnos nove slovenske države do Slovencev v Srbiji. Nekaj deset tisoč Slovencev, ki so po osamosvojitvi Slovenije ostali v prostoru nekdanjih jugoslovanskih republik; seveda jih nihče ni nič vprašal, kaj pa morebiti oni želijo. Zgodovinska usoda jim je nenadoma, nepričakovano pač zagodla. Saj so se čez noč znašli v novih, večinoma težjih in neprijetnih življenjskih okoliščinah. Toda, tako se je zgodilo, ti slovenski manjšinci drugod ter južnoslovanski v novi slovenski državi enostavno niso mogli spremeniti, tudi če bi želeli, znanega toka dogajanj. Vprašanje je, ali so se nove nacionalne države, ki so začele nastajati na pogorišču jugoslovanske, tudi ustrezno zavzele za te svoje manjšince. Konkretno slovenska država, kaj je naredila, kaj je mogla storiti za Slovence v Srbiji?

F.P.

Težko je na tako vprašanje zadovoljivo odgovoriti. Neke izkušnje imam v pogledu slovenskega državljanstva, ki so si ga res ne ravno mnogoštevilni Slovenci v Srbiji poskušali pridobiti. Imeli so težave. Nekaj deset je bilo takih primerov. Nekateri so prišli tudi k meni, malo sem skušal posredovati. Če bi se bili zglasili do 25. 6. 1991, bi ga avtomatično dobili, ampak tega nihče ni vedel. Zdaj je ta proces za pridobitev državljanstva daljši in imajo težave tudi taki, rojeni v Srbiji, ki imajo oba starša Slovence. Proces teče najmanj eno leto. Malo bi lahko olajšali. Recimo na Hrvaškem, kdor se ima za Hrvata, brez dokazovanja takoj dobi domovnico. Ne vem, zakaj se Slovenija tega tako otepa. Potem, za Slovence iz Srbije so problematična tudi sama potovanja med Srbijo in Slovenijo. Ker niso vzpostavljeni diplomatski stiki. Kučan je predlagal, da naj bi se vzpostavila vsaj konzularna predstavništva. Za Slovence v Beogradu, na primer, ki že itak živijo v veliki materialni stiski, je bilo potrebno, če niso imeli slovenskega državljanstva, da odputujejo po vstopno vizo za Slovenijo v Budimpešto. Ta pot do Budimpešte je stala nekatere po celo mesečno plačo. Že prej sem pa govoril tudi o tistih Slovencih, ki jih je nova situacija prizadela konkretno zato, ker imajo zdaj probleme v pogledu prevzemanja pokojnin in podobno. Posamični primeri so tudi zelo drastični.

V.K.B.

Z vsemi temi primeri se seveda srečujete v vlogi verskega pastirja z nesporno avtoriteto, ki jo uživate. Čeprav je razumljivo, da se na Vas obračajo zlasti verniki in Vam verjetno tudi zato ne morejo biti poznane individualne situacije pač prav vseh Slovencev - kar bi bilo seveda tudi sicer nemogoče - pa ste gotovo tisti človek, ki ima na splošno o Slovencih v Srbiji lahko danes najbolj življensko predstavo. Ko sva zdaj že pri Vaši verski funkciji, bi bilo zanimivo izvedeti kaj o slovenskih vernikih v Srbiji. Največ katoličanov je v Vaši nadškofiji najbrž Hrvatov, koliko pa je in kje imate Slovence?

F.P.

Najprej bi rekel, da razlik med vernimi in nevernimi skorajda ni. Večina naših vernikov je Hrvatov. V Beogradu ne spadajo vsi Slovenci pod mojo nadškofijo. Mesto Beograd je po jurisdikciji v katoliški cerkvi razdeljeno v tri škofije. Moja škofija je to, kar je med Savo in Donavo. Sremski del, Novi Beograd in Zemun spada pod Đakovo, na oni strani, leva obala Donave pa pod Zrenjanin. Škofija beograjska je v okviru t.i. predkumanovske Srbije, to je Srbija pred prvo balkansko vojno. Slovencev je več v Nišu, nekaj jih je v Boru, Zaječaru, Aleksincu, v Leskovcu sta kaka dva. Več jih je bilo še v Kragujevcu, Kraljevu, ena kolonija Slovencev je na Zlatiboru. To so upokojenci, ki so si gor naredili vikendice, to so beograjski Slovenci, ki so v pokoju. Nekaj intelektualcev je prihajalo dol, rudarji, železničarji, strokovnjaki. V Beograd služkinje. Kot v Zagrebu so imele tudi v Beogradu svoja posebna združenja, nekatere so se potem omožile in ostale. Zanimiva je Ravna Reka nad Čuprijo. Tam so majhni rudniki. V Ravni Reki in v senjskih rudnikih je bilo okrog 600 slovenskih rudarjev, ki so potem sezidali cerkvico svete Barbare in župnišče. Ko so bili ti senjski rudniki opuščeni, jih je od tam veliko po 60-tem letu odšlo v Aleksinac. V glavnem imamo tam še dva katoličana, pa še tista nista Slovenca, to je čisto izginilo. Nekaj se jih je tam poročilo, omožilo (Ravna Reka). V Aleksincu so pa še.

V.K.B.

Aleksinac je bil tisto mesto, ki je še leta 1990 imelo fakultativni slovenski pouk v osnovni šoli.

V.K.B.

Kako je z bogoslužjem? So maše kje v slovenščini?

F.P.

V naši nadškofiji imamo hrvaško bogoslužje, na Kosovu v albanščini, v Vojvodini tudi na madžarskem jeziku. Samo eno mašo imamo ob nedeljah v Beogradu v dveh cerkvah v slovenščini. Približno pride od 20-50 ljudi, vsako nedeljo. Število vernikov pri mašah je odvisno tudi od tega kdo ima maše. V stolnici Isusa Krista imam jaz maše, tam se je zelo povečalo število. Pri sv. Petru imajo jezuiti, ampak niso Slovenci, zdaj ni nobenega slovenskega patra tam. Zadnji je bil Župančič, ko pa je on umrl, niso nobenega več poslali, čeprav sem jih prosil, da bi malo za to skrbeli. Tam se prisotnost vernikov zmanjšuje, čeprav je slovensko bogoslužje. Hrvaški jezuiti imajo tam slovensko mašo.

V.K.B.

Slovenstvo v Srbiji se naglo izgublja tako pri vernikih kot ateistih. Kako pa je z duhovniki in častnimi sestrami, je v Vašem neposrednem bivalnem okolju kak Slovenec ali Slovenka?

F.P.

Ne, niti enega ni. Tudi sicer je slovenskih duhovnikov in sester zmeraj manj. Prej je bilo dosti usmiljenk. Od začetka so bile v strašni prostorski stiski, potem so nakupile hiše, zdaj so jih spet prodale. Od 180 sester, ko sem jaz prišel, jih je ostalo še 20. Tudi te niso vse Slovenke. Večinoma so, je pa nekaj Albank. To so starejše sestre, ki so že desetletja tam. Bile so zaposlene po bolnicah, vojaških bolnicah. Zdaj ni nobena več zaposlena. To so sestre usmiljenke, ki so jih prej z veseljem sprejemali. Nekaj jih je še v Črni Gori, toda tam zdaj že prevladujejo sestre Albanke. Katoličani so v Črni Gori večinoma Albanci.

V.K.B.

Dejstva o delovanju in življenju slovenskih duhovnikov in častnih sester so z vidika recimo slovenske cerkvene zgodovine in pa tematike Slovencev v Srbiji kot celote seveda pomemben družbeni pojav sam po sebi. Na tem mestu pa bi me zanimalo v zvezi z njimi nekaj povsem določenega. Namreč Vaše mnenje, ali bi bil kdo pripravljen kaj sodelovati pri raziskavi o Slovencih v Srbiji, celo kaj napisati, morda že obstaja kak spominski ali dnevniški zapis?

F.P.

Na žalost česa takega ni. Cerkev vsako leto mora imeti prepise, da se ohrani. Nekaj je pri tem tudi pomanjkljivega. Nimamo registrov, urejenega arhiva. Nekateri samostani imajo kroniko. Te so od pred vojne. Recimo pred vojno je dvakrat bila katoliška procesija na telovo po ulicah Beograda. Zdaj je pa tega tako malo. Zelo težko bo dobiti kakšne zapise. So pa kakšna osebna pričevanja. Glede Vaše raziskave Vam bom pa jaz pomagal, pa še koga bomo našli.

V.K.B.

Za Vaše dosedanje sodelovanje sem Vam zelo hvaležna, kaj šele, če boste karkoli pripravljene storiti še za vnaprej. To bi bilo od ogromnega pomena. Vsa ta potovanja kakšnega raziskovalca v Srbijo so draga, ljudje še neradi hodijo v Srbijo, stvari so tudi razdrobljene, tako da je vprašljiva ekonomičnost takih potovanj.

F.P.

Za to področje ožje Srbije se bom v to raziskavo že jaz vključil, za Vojvodino ne vem. Salezijanci v Zrenjaninu se ukvarjajo pretežno z Madžari.

V.K.B.

Recimo v Novem Sadu je bilo vedno precej Slovencev. Novi Sad je bil tisto mesto, v katerem je bilo po enem popisu tisoč Slovencev.

F.P.

Ne vem, kakšnega cerkvenega središča za Slovence ni bilo, nikjer v Vojvodini. Moram reči, da jaz kot metropolit prihajam večkrat v Zrenjanin, v Kikindo, Subotico, Sombor, Novi Sad, nikjer se pa tam še nisem srečal s Slovenci. Recimo za pogledati je matične knjige, ampak za to je težko dobiti nekoga, ker to je zelo zamudno delo. V naših cerkvenih knjigah narodnost ni označena. Samo, kje je bil kdo rojen. V nekaterih je tudi za starše zapisan rojstni kraj, ne pa v vseh. Imate različne matične knjige. Pri krstnih knjigah je samo, kje si rojen, za očeta in mater pa ne. To bi se morda dalo raziskati, a ne v celoti, v župniji v Novem Sadu in še kje.

V.K.B.

Zdaj bi pa morda zaključila ta del, ta središčni del najinega pogovora. Ne morem pa ne izkoristiti priložnosti, da ne odprem še eno zelo važno temo, tisto, ki zadeva širšo etnično problematiko. Vaše delovno in nazorsko nagnjenje je, kot je dobro znano, zlasti povezano z ekumenizmom.

F.P.

Zato so me tudi poslali v Beograd.

V.K.B.

Ekumenizem in etničnost, kako gre to skupaj? Kako Vi na to gledate?

F.P.

Zanimivo vprašanje, ki je posebej aktualno v ekumenskih stikih med katoliško cerkvijo in pravoslavno. Manj prihaja to v poštev med katoliško cerkvijo in protestantskimi skupnostmi. Protestantske skupnosti niso vezane nacionalno, ampak so internacionalne. Vse ostale cerkve so izrazito nacionalne. Vse imajo že v naslovu: srbska

pravoslavna cerkev, bolgarska, grška. Tamkaj nekako prihaja do identifikacije med pripadnostjo pravoslavju in pripadnostjo določenemu narodu. Prihaja do absurdnih izjav. Recimo, črnogorski metroplit mi je pripovedoval, ko je prišel nekdo k njemu in povedal: "Jaz sem ateist, ali pravoslavni ateist". Pravoslavnost je enačena s srbskostjo. To je tudi ovira v nekih tesnejših ekumenskih stikih, posebno glede preteklosti.

V.K.B.

V sklopu razmerja med pravoslavjem in srbskostjo gotovo zavzema posebno mesto vprašanje balkanskih Vlahov. O tem je bilo že zelo veliko raziskav, nekatere dileme so še ostale. Strokovna nesoglasja so se nanašala zlasti na problem kriterijev etničnega poimenovanja.

F.P.

O Vlahih bi rekel naslednje. Priznati moramo, da so žumberski unijati bili Srbi, rekli so jim Vlahi. Srbi poznajo Vlahe v Timoški krajini, tam pravijo, da je stari romunski jezik, ki so ga Romuni čistili od slovanskih primesi. Niso pa narodnostno osveščeni. Sami za sebe pravijo, da so Srbi, čeprav so Vlahi. To pa zaradi tega, ker so pravoslavni. Na tem teritoriju je pravoslavno in srbsko identično. Ne glede na to, da s tem izgubljajo etnično pripadnost, tako se Vlahi uradno srbizirajo, ker so pripadniki srbske pravoslavne cerkve. Medtem ko so v Žumberku, s tem ko so se pridružili katoliški cerkvi, izgubili svojo narodno identiteto. Danes se Žumberčani imajo za Hrvate. Drugo je recimo v Romuniji, Ukrajini, Rusini - podkarpatski Ukrajinci. Tako da narodnost in ekumensko izpričevanje, torej ta odnos, prav zaradi narodnostnih vprašanj prihaja do nasprotij in zastojev. Predvsem zaradi preteklosti, ko je katoliška cerkev imela to metodo edinosti po uniji. Ali, po prehodu iz ene pripadnosti v drugo so s tem izgubljali tudi svojo narodno identiteto. Danes tega ni več, ampak problem unijatzima je še zmeraj živ.

V.K.B.

Bi hoteli kaj povedati o tem sodobnem unijatzizmu, še posebej, ker ste sami zelo aktivni v mednarodnih debatah na medcerkveni ravni v sklopu krščanstva?

F.P.

Ta unijatzem se je pojavil v zadnjih letih, ko je v Rusiji razpadel komunizem in je naenkrat iz podzemlja vstala, v glavnem v Ukrajini, t.i. grškokatoliška unijatska cerkev. Ruski patrijarhat je bil prepričan, da so zlasti 1946. leta, ko so jo pridružili ruskemu patrijarhatu, enkrat za vselej rešili to vprašanje vrnitve svoji matični cerkvi. Jaz sem član tudi te mednarodne ekumenske komisije, katoliško-pravoslavne. Smo

1993. leta imeli zasedanje v Libanonu, prav za vprašanje prozelitizma, unijatizma in smo soglasno sprejeli zelo pomembna načela. Ta stari unijatizem ni primeren za prihodnja zблиževanja (zajedništvo) med katoliško in pravoslavno cerkvijo, ampak ti, ki so pred stoletji sklenili to unijo, imajo pravico, da v tej uniji tudi ostanejo. To vprašanje je aktualno in se zaradi tega odriva z zasedanja. Zasedamo vsaki dve leti. Letos je bilo preloženo zaradi tega spora med Carigradom in Moskvo zaradi jurisdikcije v Estoniji, pribaltiških državah. Tako da to vprašanje etnije in cerkve, ekumenizma je danes zelo aktualno. Meni se zdi, da so v katoliški cerkvi sedaj, po Drugem Vatikanskem koncilu, stvari načelno zelo razčiščene.

V.K.B.

Sama sem se ukvarjala z raziskavami narodnega vprašanja v Bosni. V Bosni, ki je sicer indirektno obremenjena s problematiko razmerja treh največjih verskih (narodnostnih) skupnosti, je bilo zanimivo spoznati primer Poljakov iz banjaluškega kraja. Kot je znano, jih je, skupaj z drugimi narodnostnimi skupinami, s svojega dotodanjega ozemlja začela v okupirano Bosno priseljevati Habsburška monarhija konec 19. stoletja. Dogajala se je naslednja zadeva. Ker so bili katoliki, so njihovi otroci hodili v šole, kjer je bil jezik hrvaški. In zgodilo se je to, da so starši zahtevali, da bi v prvem in drugem razredu osnovne šole jezik teh šol bil poljski toda to se ni zgodilo in ti Poljaki so se pohrvatili. Se pravi, preko katoliške vere so počasi postali Hrvati. To so primeri, za katere obstajajo dokumenti. To je ta spona med etničnim in verskim, da je včasih etnično odločilno vplivalo na versko in nasprotno.

F.P.

Odvisno od okoliščin, ali je ena etnična skupina večinska ali manjšinska v nekem kraju. Slovenci v Srbiji se bodo počasi ne samo srbizirali ampak tudi pravoslavizirali.

V.K.B.

Ko sem zastavljala to vprašanje razmerja med etničnostjo in ekumenizmom, sem imela pred očmi to, če hočete praktično metodološko-filozofsko podlago nekakšne nezdružljivosti obeh principov. Pri ekumenizmu gre za to, da se ljudje ne glede na vero med sabo združujejo, povezujejo, naj vera ne bi bila ovira pri dobrih odnosih. Etnično, po drugi strani, ima neko drugo logiko obstoja in delovanja v tem smislu, da avtomatično v praksi nekako ločuje, torej ne samo razlikuje, vsebuje ločevalni naboj, ki postane zlahka plen politične manipulacije.

F.P.

Tudi ekumenizem, kakor je sedaj pojmovan, ne pomeni nekega zlitja, ampak, da vsaka skupnost ohrani svojo identiteto, to je enotnost v različnosti. To se v sodobnem ekumenizmu zelo, zelo poudarja. So pa tudi različna stališča. Pravoslavje nasploh nima

ravno pozitivnega mišljenja o ekumenizmu. Prav letos je izšla ena knjiga o nevarnosti sekt v pravoslavju in na koncu pravi: "Postoji još neka veća opasnost od sekta, a to je ekumenizam". Boji se, da z ekumenizmom pravoslavje izgublja svojo identiteto, potem pa tudi to, da se ekumenizem širi tudi med manjšimi verskimi skupnostmi, t.i. sektami. Te sekte pa da delajo srbski pravoslavni cerkvi veliko škodo, zaradi verske nepoučenosti. Srbi so recimo po vojni brez verouka, tako da se tam sekte lahko širijo. Človek se recimo ima za Srba, ampak zgublja se to identificiranje srbstva in pravoslavja. V tem ni toliko nevarnosti za pravoslavje ampak bolj za srbstvo.

V.K.B.

Velik zagovornik ekumenizma je prav papež.

F.P.

Na splošno je to cerkev po drugem Vatikanskem koncilu. Ekumenizem in sodelovanje to je neko versko poslanstvo. Najosnovnejša resnica, ki vpliva na miselnost, da Bog je, nasproti vzhodnemu ateizmu in materializmu zahodnega sveta.

V.K.B.

Bi lahko sklenila, da je sodobni krščanski ekumenizem dosegel razvojno točko, na kateri se trudi za odnose tolerance do drugih religij bolj kot kdajkoli?

F.P.

Vendar je tu še ena druga perspektiva. Papež Janez Pavel II opredeljuje zadevo kot neko vrsto krogov: katoliška vera je najbolj notranji krog, drugi krog so druge krščanske skupnosti, tretji krog so druga verstva nekrščanska, četrti krog so tudi ateisti, ki iščejo boga. Na nek način je po katoliškem verovanju vse usmerjeno k iskanju popolnosti, resnice in odrešenja. Bistvena naloga katoliške cerkve je uresničevanje Kristusovega odreševanja v prostoru in času v katerem živimo, vse drugo je podrejeno temu.

V.K.B.

Zdi se, da bi bilo primerno, da s to papeževo projekcijo tudi končava tale pogovor. V tem je tudi malo simbolike. Saj je njegov letošnji zgodovinski obisk Sloveniji gotovo pripomogel tudi k lažji uresničitvi tega najinega sestanka. Dovolite, da se Vam na koncu najiskreneje zahvalim za Vaše današnje odgovore.

* * *

Po končanem pričujočem pogovoru in dogovoru z nosilko projekta o nekaterih podrobnostih glede njegovega nadaljnjega sodelovanja pri projektni temi o Slovencih v Srbiji, se je dr. France Perko ljubeznivo odzval tudi na moje povabilo na skupinski pogovor še z ostalimi sodelavci Inštituta za narodnostna vprašanja. Inštituta ni zapustil utrujen, čez kak dan se je potem vrnil v Beograd, kjer mu je vitalnost nujno potrebna za opravljanje tamkajšnjega napornega poslanstva. Ob slovesu v Ljubljani sem mu kar na dvorišču Inštituta zaželela dobrega zdravja, srečno pot nazaj v Srbijo, potem ko je že prej delikatno zavrnil morda nedelikatno povabilo na kosilo, ki ga, ko pride v Ljubljano, vedno čaka doma, pri Sestrah Sv. križa.

Summary

Slovenes in serbia and dr. Franc Perko, the archbishop and metropolitan of Belgrade

Even though one could find some Slovenes in Serbia as early as in the 19th century, it is the 20th century in which they have become more numerous and obvious, although they have never been a large and strong national minority. Their arrival in Serbia was closely connected with the foundation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in 1918 and the Kingdom of Yugoslavia, respectively. The population censuses show the number of Slovenes in Serbia, as follows: 10.730 (1921), 20.998 (1948), 19.957 (1961), 15.957 (1971), 12.006 (1981), 8.340 (1991).

They have always represented less than half (1/2) percent of the whole population in Serbia, but their social role and importance have surpassed the number of them. They were mostly concentrated as various specialists, state officials, ordinary workers, maids etc. in Belgrade, then they settled throughout the Serbia, particularly where the mines and industries were located. They have been wellcome and respectfully treated by the Serbian majority.

Their situation changed rapidly a few years before the downfall of Yugoslavia and especially on this occasion itself. In the eyes of Serbs they were found as traitors. It was not pleasant to be a Slovene in Serbia in recent years.

Dr. Franc Perko, the present archbishop and metropolitan of Belgrade has served in Serbia just in this last decade and in the article he relates the status of Slovenes through wider discussion with the principal investigator of the longterm project Slovenes in the Area of Former Yugoslavia outside Slovenia, researched by the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana. The theme "Slovenes in Serbia" as the consisting part of the mentioned project has not is not very far from the beginning phase, as the project itself is relatively new as well. The research results on Slovenes in Serbia are planned to be published as the project's third volume (book) at the start of the new millenium. So, this article is only one step in the described direction. It shows also some substantial difficulties in present research circumstances.